

Od zakázaných kníh k ováciám v Benátkach: Príbeh o slovenskom kultúrnom zázraku, na ktorý sme zabudli

Často nadobúdame pocit, že práve my žijeme v dobe najväčšieho informačného šumu, prevratných zmien a technologického zrýchlenia, aké história nepamätá. Máme pocit, že svet sa stal neprehľadným až s príchodom internetu. Ak sa však pozrieme na Slovensko tesne po roku 1918, zistíme, že naši predkovia prežívali niečo veľmi podobné, no v nepomerne dramatickejších podmienkach. Po desaťročiach kultúrneho útlmu sa krajina ocitla v novom štátnom zväzku, ktorý nespustil len politické reformy, ale doslova kultúrny výbuch.

To, čo iným národom trvalo celé storočia, slovenská inteligencia vďaka novej slobode stihla za necelé dve dekády. Medzivojnové obdobie nebolo len časom hľadania hraníc na mapách, ale predovšetkým érou, kedy slovenská kultúra zažila svoj „európsky moment“. Bol to fascinujúci čas, kedy sa z lokálnych tradícií stávalo svetové umenie a Bratislava sa na kultúrnej mape Európy rozsvietila nečakaným, moderným jasom.

Britský štít pre slovenské sebavedomie

Význam tohto kultúrneho úsilia si v tom čase uvedomovali aj vtedajšie svetové elity. Kľúčovou postavou bol britský historik Robert William Seton-Watson, známy pod pseudonymom Scotus Viator. Ako expert britského ministerstva zahraničných vecí pre strednú Európu dodával slovenskému snaženiu niečo, čo krajine dotedy chýbalo – medzinárodnú legitimitu.

„Matica slovenská v kultúrno-civilizačnej oblasti je jedným z najpozoruhodnejších kusov práce, aké videla povojnová Európa.“ – Robert W. Seton-Watson

Pre národ, ktorý sa len krátko predtým vymanil z tlaku maďarizácie a ktorého kultúru nepriatelia označovali za „neexistujúcu“ alebo „barbarskú“, boli tieto slová od vzdelanca z Britského impéria nesmierne dôležité. Seton-Watsonov hlas fungoval ako diplomatický štít. Keď v roku 1919 oživovali Maticu slovenskú, Brit v tom nevidel len lokálnu slávnosť v malom meste pod Tatrami, ale jeden z najvýznamnejších civilizačných počinov v celej povojnovej Európe.

Blesková cesta k ováciám

Cesta k profesionálnemu umeniu bola na slovenské pomery blesková. Už v roku 1920 vzniklo v Bratislave Slovenské národné divadlo (SND). Hoci malo spočiatku takmer výlučne český súbor, jeho vplyv na domáce prostredie bol určujúci. Zásadnú zásluhu na pozdvihnutí opery a operety na európsku úroveň mal český skladateľ a riaditeľ SND Oskar Nedbal, ktorý do Bratislavy priniesol svetové nároky.

V tomto dynamickom prostredí vyrástla prvá generácia slovenských profesionálnych hviezd, ktoré definovali tvár nášho umenia:

- **Ján Borodáč** – kľúčová postava a formovateľ slovenskej činohry,
- **Hana Meličková** – prvá dáma nášho javiska s nevídaným talentom,
- **Janko Blaho** – operný tenorista, ktorý priniesol na scénu slovenské ľudové piesne v profesionálnom balení.

Transformácia bola zavŕšená v roku 1932, kedy sa divadlo definitívne emancipovalo vznikom slovenskej činohry, schopnej na najvyššej úrovni uvádzať diela domácich dramatikov.

Keď bola slovenská moderna svetová

Slovenskí výtvarníci a architekti dokázali v tomto období takmer nemožné: organicky prepojiť archaickú domácu tradíciu s najprogresívnejšími európskymi prúdmi. Ústrednými postavami tejto „slovenskej moderny“ boli **Ľudovít Fulla** a **Mikuláš Galanda**. Ich recept na svetovosť bol geniálne jednoduchý – zobrali slovenské motívy a aplikovali na ne odvážny, moderný vizuálny jazyk, ktorý rezonoval s vtedajším Parížom či Berlínom.

Tento rozmach zastrešovala **Umelecká beseda slovenská** pod vedením architekta **Dušana Jurkoviča**, ktorého diela dodnes obdivujeme ako unikátne spojenie moderny a tradície. Zároveň sa uplatňovali vizionári ako **Fridrich Weinwurm**, ktorý do slovenskej architektúry priniesol funkcionalizmus a modernú kultúru bývania. Prostredníctvom bratislavskej Školy umeleckých remesiel udržiavali naši umelci priame kontakty so svetovou špičkou, o čom svedčia mnohé ocenenia z medzinárodných výstav. Slovenské umenie vtedy definitívne prestalo byť „regionálnou raritou“ a stalo sa sebavedomou súčasťou európskej avantgardy.

„Informačný smog“ v roku 1926

Ak máte pocit, že dnešné sociálne siete sú plné „huku a hurhaja“, dobové pramene vás vyvedú z omylu. Už v roku 1926 publikoval časopis *Prúdy* mrazivo aktuálnu úvahu o stave vtedajšej kultúry:

„Denne sa do nás chrlí nestráviteľná spústa kníh, časopisov, brožúr a letákov. V tej papierovej a literárnej pyramide sa ľud už nevie vyznať. Tento novodobý jačivý kultúrny hluk a hurhaj je hroznou nekultúrou.“

Táto sťažnosť na „nekultúrny hluk“ ukazuje, že pocit straty orientácie v záplave informácií nie je novinkou. Už pred sto rokmi si vzdelanci uvedomovali, že kvantita produkcie môže dusiť skutočnú kvalitu a že „zachrípnuté hlasy“ osvetových pracovníkov v informačnom smogu zanikajú.

Filmový triumf v Benátkach

Slovensko medzivojnového obdobia budovalo aj vtedy v najmodernejšom médiu – vo filme. Karol Plicka, milovník a dokumentarista slovenskej tradície, očaril svet dielom *Zem spieva*. Vrcholom však bol rok 1935 a film *Jánošík* režiséra Martina Friča.

Snímka so scenárom Karola Plicku a legendárnym Paľom Bielikom v hlavnej úlohe zaznamenala fenomenálny úspech. Prezentácia na prestížnom festivale v Benátkach dokázala, že slovenská téma spracovaná na profesionálnej úrovni má svoje miesto vo svetovej filmovej mekke. Bol to dôkaz, že naša kultúra dokáže byť hlboko národná a zároveň univerzálne zrozumiteľná.

Kaviareň ako centrum moci a tvorby

V ére pred existenciou spisovateľských klubov a internetových kaviarní sa centrom intelektuálneho života stali bratislavské kaviarne. Neboli to len miesta na kávu, ale „zdieľané kancelárie“ a redakcie vtedajšej elity:

- **Luxor:** Práve tu Ján Smrek formoval legendárny časopis *Elán*. Hoci jeho redigovanie v Luxore vrcholilo okolo roku 1939, kaviareň bola kľúčovým bodom stretávania sa autorov ako Laco Novomeský či Ján Poničan počas celých tridsiatych rokov.

- **Reduta:** V tichých kútikoch tejto kaviarne vznikali jeden z najvýznamnejších slovenských románov – *Živý bič* Mila Urbana.

- **Astória:** Oblúbený „stan“ Janka Jesenského a Jozefa Gregora-Tajovského, kde sa pri víne a káve riešila politika aj literatúra.

Národná identita bez provincializmu

Kultúrny rozmach však prinášal aj páľčivú otázku: Aký má byť vzťah k silnejšiemu českému partnerovi? Mladá generácia odmietala byť len „pobočkou“ Prahy. Novinár a poslanec Vladimír Clementis v roku 1926 jasne sformuloval požiadavku na rovnocennosť:

„Odporujeme takému pojatiu českej účasti, ktorá naše kultúrne prostredie považuje za perifériu, za provinciu českého kultúrneho centra.“

Clementis zdôrazňoval, že spolupráca s vyspelejším českým prostredím je vítaná, ale len vtedy, ak je založená na rešpekte voči osobitosti slovenskej kultúry. Cieľom nebolo izolovať sa, ale dosiahnuť „úroveň svetovosti“ ako rovnocenný partner.

Medzivojnové obdobie na Slovensku nebolo len o budovaní štátnych úradov. Bola to éra masívnej kultúrnej ofenzívy, v ktorej generácia vizionárov dokázala v priebehu dvoch desaťročí vybudovať inštitúcie a diela, z ktorých čerpáme dodnes. Bol to úspešný pokus o dosiahnutie svetovej úrovne bez straty vlastnej tváre.

Ak by sme dnes mali tú istú vášeň pre budovanie kultúry a sebavedomie voči svetu ako generácia z roku 1919, kde by slovenské umenie mohlo byť o desať rokov?